

Др МИРКА ЗОГОВИЋ

НА МАРГИНАМА ЗОГОВИЋЕВОГ ДАНТЕА

Нека врста уводне, можда и не потребне напомене: ма колико се трудила да објективно протумачим Зоговићеве песме с Дантеовим и дантеовским мотивима, не могу да сметнем с ума извесну особеност дате ситуације, па да и симпозијум о Радовану Зоговићу¹ и своје учешће у њему не примим и "лично, сасвим лично". Исто тако (иако нисам здружни присталица оваквог метода) не могу а да се као "доказним материјалом" не послужим и личним сећањима.

Овде ће превасходно бити речи о петнаест песама Зоговићевог циклуса *На маргинама Дантиеве "Комедије"* из збирке *Сујреј за сјујра*, 1985, а само узгредно о песмама *Ројсон Качагвиди. Маргиналија из Арђикулисане ријечи*, 1965, (индикативно је да песник 20 година касније варијацијом ознаке из наслова ове песме назива циклус) и *"Ma se presso al mattin del ver si sogna"*², која није ушла у циклус вероватно због искључиво субјективног, љубавног садржаја. (Узгред да кажемо: све ове песме претходно су штампане у периодици³ и у коначној верзији доживеле су знатне измене).⁴

---

¹ Међународни научни симпозијум *Радован Зоговић - животи и стваралаштво*, у организацији Црногорске академије наука и умјетности, одржан је у Подгорици 28. и 29. маја 1997.

² "Књижевне новине", 1978, бр. 564-565, 4.

³ "Савременик", 1977, књ. XLV, св. 3, 223-226; "Књижевне новине", 1978, бр. 564-565, 4, "Савременик", 1978, књ. XLVII, св. 3, 249-255; "Форум", 1984, књ. XLII, св. 3, 516-518; "Савременик", 1984, књ. LIX, св. 1-2, 82-87.

⁴ Сачуване су копије готово свих ових песама с исправкама-изменама унесеним графитном оловком и разнобојним мастилом, највероватније из разних временских периода. На пример, измене наслова: *Дантие ослоњен на избочину сјишјене у чистишишћу у Не, ја ѿлачем; Грешници над брешницима у Гријех ћушања; Разговор неугодни*

Знамо да у целокупном поетском опусу Радована Зоговића песме, циклуси, па чак и читава збирка песама на основу неког другог текста не само што нису ретки, већ су и доминантна црта његове поезије. Знамо такође да Зоговић своје стихове покаткад посвећује другим песницима, да друге песнике помиње, цитира и њихове стихове парафразира. Ако оставимо по страни оне с којима је посредно или непосредно полемисао, то су увек песници који су њему, из ових или оних разлога, много значили: Мајаковски, Цесарец, Хикмет. Међутим, овај циклус, посвећен и писан на основу једног дела једног песника, код Зоговића је јединствен.

При таквом, да се послужимо формулацијом старог италијанског песника, "сусрету" двојице писаца⁵, при томе временом, простором и језиком веома удаљених, читаоцу се сама по себи намећу два питања: *зашто* и *како*, односно зашто је дошло до тог сусрета и како се он поетски остварио.

у У *предчистиљивости*, у *поворци умрлих насилном смрћу*; измене појединих речи: *измеш у нечисти, заходске јаме у клоаке, ордене у шистиуле*, па (коначна верзија) *лените, златоусте у хвалоусте (Анти Алесио), очи у зјенице, болом рана у жрчом рана (У предчистиљивости...)*, млаз суза као сољив у млаз суза *жорко* сољив. Често се, наизглед ситне, измене покажу као значајне: "... сви те, и не *што* хоће - што други на *то* мигну" у "... сви те - *што* хоће, што други *тако* мигну" (*У предчистиљивости... 3*); најефектнија је измена личне заменице трећег лица једине у заменицу првог лица множине: "Ондашња тебе, другога друга... О гдје су њезине очи гњевне / кад *не* брани? Гдје приче о *њему*? Осмијех *њим* опчињен? / Ђована *не*, ни омашком, никад већ не помене, / у молитвама *та* тајним, не спомиње." - "Свакога своја. Гдје су, шта су, сад зјенице *њене* гњевне/ када *нас* брани? Гдје прича о *нама*? Осмијех тим опчињен? / Ђована *нас*, ни омашком, никада већ не помене, / у молитвама *нас*, ни тајним, не спомиње." (*У предчистиљивости... 5-8*). Понекад се измена састоји само у додатном *префиксу*: не двојби у не уздвојби, не ропћи у не узропћи (*Гријех ћућања*). Никад задовољан постигнутим, песник мења и цео *стих* (опет *У предчистиљивости... 15*): "Бол га из сваког сна тргне. Бол је врх груди разлијела!" у "Бол ме из сна буди. Бол врхом прсију. Двосјек. Стреласт." *У Гријеху ћућања* мења (можа на жалост) прва два стиха: "Ни мишљу не узропћи! Ниједном врежицом *њене* вреже! / Не затвори се у себе. Не бивај грк и смркнут" у "Не узјабзи се, не уздвојби, иза уха се чак не чешни, / не узропћи ни колико полупресахли ропће сопот!" (1-2). Како би личну поруку учинио уопштеном, мање конкретном, Зоговић *подмитљивце, плаве коверте, градавце радних месеца* своди само на *подмитљивце*, пребацујући тежиште на песнички субјект: "На све пристајем, само да ноћу, по свему граду пецам (претходно: бирам) / подмитљивце, плаве коверте, продавце радних места" у "На све пристајем - само да ноћу по свему граду / тражим, пробирујем, спападам подмитљивце"; *У Београду је избор богаи*" *У Београду је избор жолем*", и, у коначној верзији, *Избор је овде - жолем*" (*Походба, 3-4; 12*). (Вероватно би било занимљиво проучити интервенције које је уопште Зоговић чинио у својој поезији.)

⁵ О "сусрету с другим писцима" (као неминовност у доба кад је "највећи део лепоте већ освојен") говори италијански барокни песник Б. Марино у *Epistolario*, I, Бари 1911, 255.

На питање *zaiiŕo* најбољи одговор даје нам прва, уводна песма циклуса. Данте је Зоговићу појам, синоним, симбол песника. И не само *песника*. Помало као Вергилије Дантеу, сходно средњовековном поимању песника и као мудраца, Данте је Зоговићу, модел храбрости, људскости, доследности, несаломљивости. Избором, и пре свега властитом интелепратацијом Дантеа, Зоговић потврђује свој *credo*, своје схватање песништва и улоге његове. Песник је тај који има *смелосѝи*. На реторичко питање шта значи песник, Зоговић не одговара неком карактеристиком имагинарног модела, већ непосредно, без околишања, једноставно, звучно изговара: *значи - Данѝе*.⁶ У 11. песми разрађује и допуњује своју мисао: "Изгнаник, Пјесник, Данте!"⁷

И управо судбина доживотног изгнаника из сопственога града, у ствари из домовине, морала је бити блиска овдашњем изопћенику у сопственом граду и сопственој домовини. Последње две песме (које се иначе издвајају из чврсте тематске целовитости циклуса), посебно она о условима повратка Дантеа у Фиренцу (*Данѝе Фиренци о св. Јовану љеѝињем а.д. 1313*) открива истоветност злих судбина, поистовећивање искуством бића које *зна* шта значи бити одбачен:

А што ћу ти такав, Фиренцо, што ћу такав
теби и себи? Човјек у коме понос сломе,
човјек без себе, сам себи гаднији него длака
у јелу - коме је тај добит? Реци: коме?

— — — — —

⁶ Песма, антитетичке структуре, полемички је интонирана; од самог почетка (полемичко је и само обраћање, "мрмљивцима" да одговоре на питање "шта је ... пјесник?"). После прва два уводна, у шест наредних стихова песник "призван и позван" "у пакао шаље" "сабор краљева, кардинала, барона, надбарона", "ко год се уз љестве лешева к моћи пење", паклом награђује улицице ("до гуше саме... у говна"). У других шест стихова песник је, међутим, онај који од пакла спасава "смјеле, далеко-виде јеретике". Зоговић је уочио необичност присуства у рају, у небеском венцу учеѝи, Сигера од Брабанта и Јоакима Флорског, што не мали проблем ствара и дантолозима. Запазио је и необичност песничке ситуације кад Тома Аквински, Зоговић га метафорички зове "могућ вјерски језик", своме противнику, Сигеру од Брабанта, држи похвални говор.

⁷ Песма *Данѝе и Фаринаѝа* инспирисана је једном од најупечатљивијих и најчувенијих епизода из *Комедије* (о јеретичима, X певање *Пакла*). За разлику од многих тумача који су се у овом певању бавили превасходно односом Фаринате и оца песника Кавалкантија, Дантеовог пријатеља, Зоговић, у потенцираној градацији (Данте не само што све прашта Фаринати, већ му се и диви, и на крају му даје и реч, и то "ријеч непокорности") инсистира на Фаринатијевој љубави и храбрости да одбрани Фиренцу: "За вјерност Фиренци, за јачу од свих вражда, / Данте му, .../ све прашта: атеизам - прашта, порицање душе - прашта, / јеретиштво - прашта..." (1-4).

Човјек унижен, човјек који се себе гади
 јер порече себе, јер се учини проданом овновином,
 такав домовине у себи нема. А ти - шта ти
 у таквом имаш? Страшне ли бербе, домовино!

Узгред, не могу а да не поменем своју ондашњу, а и трајну муку што, као млади италијаниста, нисам умела да Радовану дам тачан опис свих понижења која је Данте морао да поднесе. Додуше, прецизни подаци и не постоје, али се преко прогласа Фјорентинске комуне о помиловању затвореника и прогнаника понешто да наслутити.⁸

При покушају да одговоримо на питање *како*, морамо истаћи да Зоговић није читао Дантеа у оригиналу (на жалост, није искористио понуду Исидоре Секулић да га у ту сврху, у време његове "незапослености", учи италијанском језику). Служио се руским преводом Лозинског (сачувана су у његовој библиотеци издања *Пакла* из 1940. и *Чистиљилишћа* из 1944). У кући постоји и Бузолићев превод, али га је, доиста с правом, он сматрао неупотребљивим. Сећам се да сам му набављала и Комболов, односно Комбола-Делорка превод, али само као приручни материјал (посебно због проблема око имена ђавола, а и тумачења неких нејасних места). Међутим, имајући из гимназије одличну основу латинског и француског језика, могао је да, у заједничком читању, прати оригинални текст. (То је, уосталом, био период, као што су бивали периоди, на пример, Достојевског, Његоша, Пушкина, кад се у нашој кући живело Дантеом - на једној страници *Чистиљилишћа* остао је траг Радоване полемике са мном о припадности Дантеа средњем веку или ренесанси).¹⁰

На основу самог текста песама, поређења с Дантеовим стиховима на које се одређене песме односе и Зоговићевих бележака и подвлачења

⁸ Неполитички преступници су, поред новчане казне, морали да, одевени у саргију, с неком врстом митре на глави и свећом у руци, у поворци иду из затвора до цркве св. Јована. Претпоставља се да су политички кривци били једино ослобођени понижавајуће одеће (уп. коментаре А. Фругонија у: D. Alighieri, *Epistole*, Милано-Напуљ, 1979). О Дантеовом непристајању на срамне услове помиловања сазнајемо непосредно из његове XII посланице.

⁹ *Божественная Комедия*. Ад, Москва 1940, с илустрацијама Г. Дореа; превод М. Лозински (предговор А. К. Цивељегов, коментари А.И. Белецки); *Чистиљилище*, Москва 1944, превод и коментари М. Лозински.

¹⁰ На стр. 159 руског превода *Чистиљилишћа*, уз стихове 54-66 XXVIII певања о сјају Матилдина погледа, који се пореди с Венериним (Матилда - симбол земаљског блаженства), Зоговић на маргини, мастилом, својим веома ситним рукописом, бележи: А. М. каже да Данте није први пјесник ренесансе! Хришћанску божанственост сравњује с римским и грчким боговима!". Вероватно под утицајем руске књижевне историографије, сматрао је Дантеа весником новог доба, припадником хуманизма.

у преводу Лозинског,¹¹ покушаћу да, колико буде могуће, одговорим на оно *како*.

За Зоговића, његову поетику, а нарочито за његов систем моралних вредности, индикативан је одабир (како онога што је изабрао, тако и оног што је пренебрегао) епизода и личности из *Божансјивене комедије*. *Рај* га интересује само у сегменту Дантеовог отклона од важећих средњовековних правила, односно спасавања "далековидих јеретика". Личности, поименице, својом судбином и изнад свега држањем у *Паклу*: Фарината дељи Уберти, Капанеј, Уликс, сви који остају *своји*, сви који "у том станишту мртвих - мртви / презиру, пркосе". Зоговићеву имагинацију привукла је Дантеова песничка слика папа пободених у пламтеће јаме ногама увис, али можда више од слике сама чињеница да се тако кажњавају папе.

Најчешће се помињу, и као да повезују песме овог циклуса, три врсте грешника: ласкавци, сејачи неслога и шизме (наш песник их назива "хушкачима") и смели. Осећа се како Зоговић напросто ужива у казни коју је Данте наменио ласкавцима, како ту казну надграђује (један од детаља надградње: грешници нису само у свом измету него и у измету оних којима каде), језички се, рекли бисмо дантеовско-зоговићевски, поиграва у изналажењу и ковању синонима (ласкавци, улизице, словоблудници, слаткоречи, слаткописмени, улагуше)¹²

Како у домишљатости Зоговић превазилази фјорентинског песника, а да при том не изневерава његову основну замисао, показује нам пример "хушкача". Међу, на разне начине осакаћенима (пробушена грла, одсечена носа, увета, пресечена језика, отворене утробе, одсечених руку, с патрљцима увис), наш песник бира најстрашнију и најупе-

¹¹ За разлику од *Пакла*, где има мало Зоговићевих бележења, можда и због самог луксузног издања (у кожном повезу и на специјалној хартији), нема подвлачења и напомена на маргинама, у *Чистилишту* постоје и посебно, на страницама поткорице на крају књиге (што је и иначе Зоговићев начин читања). Поред појединих стихова или и читавих терцина којима ће се послужити као предлошком за своје песме, нека места привукла су Зоговића очигледно сама по себи. Нпр. у VI певању, уз подвучене стихове 127-129 ("Fiorena mia, ben puoi esser contenta / di questa digression che non ti tocca, / mercé del popol tuo che si argomenta") стоји његова опаска: "савремено"; у XII певању подвлачи Дантеова анафоричка понављања и обележава њихов број, а поред подвучене терцине 67-69 ("Morti li morti e i vivi parean vivi: / non vide mei di me chi vide il vero, / quant' io calcai, fin che chinato givi.") вероватно под утиском Дантеовог реторичког умећа, записује: "умјетност".

¹² А ласкање је *славословље*, ликови ласкаваца - *хвалоусји*. У *Анџи-Алесико* (на основу 100-136 стиха XVIII певања *Пакла*) већ првим стиховима позива "Сву нечист ласкаваца, гдје год се улажу и углаве, / из свих клоака - у Осми појас, другу јаму! / И лопатама- на ласкавце! Изједначите све те главе / с задњицама. Облијте све ленте и сав самур". Али пошто је то "мало": "... Све њих до последњег, стојећке, у то кало / до грла, до чела - нек им тјеме достигне и загрне. / Хоће да мажу? Нека, скачући, главом пробију горњи талог, / нек се, да уста ослободе, ударају у лабрње!".

чатљивију казну: "Да хушкач без главе хода. Да главу као фењер / *Угашен* носи. Да је, да боље чује, подиже за *бич* власи". Овде ово дода-то *бич* власима чини Дантеову замисао упечатљивијом, а у другој песми од ове зачудне, страшне слике гради своју, још зачуднију и страшнију: "Да човјек, кад год мору приступи, на муљу, на дну - види / одрубљену, љуљану своју главу!"¹³

Док ужива што су ласкавци у говнима, а, очито, сматра да хушкачи заслужују тако страшну казну, над смелима у *Чистилишту* Зоговић плаче. Али плаче над својим, не над Дантеовим грешницима. Наиме, ослањајући се на руски превод (а Лозински, вероватно на неки од италијанских коментара)¹⁴, Зоговић *охоле* претвара у *смеле*, и усредсређује се на оштру, јаку супротност између усправне смелости за живота и хода, савијеног, под теретом, у смрти. Пренебрегавајући све интелективне могућности ове драматичне епизоде пуне патоса (охоли вољно трпе муке да би досегли рај), он не чује ни велику Дантеову лекцију о пролазности и ефемерности славе, већ, искључиво у властитом кључу, плаче над људима који "за смјелост мисли, за најдивнију смјелост своју" "натоварени стијеном, по кругу круже, све се јаче / грбећи, кољенима у саме груди бијући" и при томе, што је за Зоговића најстрашније и изнад свега понижавајуће - "Вишњем поју".¹⁵

Данте је, као што је познато, дао своју, врло особену, хијерахију и поделу греха. У горњем *Паклу* налазе се они који су грешили, како бисмо данас рекли, из слабости, помањкања воље да се одупру пороцима (блудници, прождрљивци, расипници и шкрци), а у доњем, дубоком, они који су то чинили свесно (зеленаши, издајнице, самоубице). Код Зоговића, међутим, "постоји у гријеху још и нечовјек или човјек". Први: је лопов, властољубац, обећивач, улагуша. Други: је онај што испашта због сумње у Бога, у бесмртност душе; грешник греха "срдитих, пркосних", греха "из става на смрт својег" (*Гријех и казна*).

На тематско-композиционом плану, интертекстуалност се заправо остварује двојако: или песмом на основу песме, односно певања,

¹³ Хушкачима се Зоговић бави у првој (*Пјесник*) и четвртој (*Не, ја њлачем*) песми циклуса на основу XXVIII певања *Пакла* (121-122 и 128-129): иако привучен најупечатљивијом сликом кажњавања, не помиње грешника, чувеног провансалског песника и значајне историјске личности свога доба Бертрана де Борна.

¹⁴ *oso* од лат. *ausus* обично се тумачи као *охол*, исувише *смео* у односу на Бога (уп. између осталих, објашњења у Сапењовим коментарима и Речнику "Божанствене комедије" (D. Alighieri, *Purgatorio*, Фиренца 1986, 127; G. Siebzeher-Vivanti, *Dizionario della Divina Commedia*, Милано 1989, 413)

¹⁵ Трећа строфа песме *Не, ја њлачем*; о смелима Зоговић пише и у песми *Пушници у њрвом кружу чистилишта*. Иако се ослања на X и XI певање *Чистилишта*, у својим напоменама не наводи да преузима, адаптирајући је, Дантеову епизоду, као што не наводи ни да је стих који му служи као рефрен парафраза Дантеовог "Come Dio vuol che 'l debito si paghi" (X, 109).

заокружене целине из певања, или песмом по свему *дантеовском*, али без непосредног упоришта у одређеном Дантеовом тексту. У првом случају то су, на пример, *Прауредба* - на основу XXI-XXII певања *Пакла*, *Анџи-Алесио* - на основу XVIII певања *Пакла*, *Пуџници у њрвом крућу чистиљивости* - на основу X-XI певања *Чистиљивости*. За други случај пример су *Гријех ћушања*, *Гријех и казна*, *И мрјиви борбом живе*.

Међутим, на идејном плану и један и други тип песме своде се на исто. Тако у *Прауредби*, ослањајући се (од четири) трима строфама на текст *Комедије*, помоћу ђавола, којима се Зоговић враћа у наредним песмама (имена им је на крају ипак срочио према руском преводу), ослањајући се на Дантеове слике грешника потопљених у кључалу смолу и свих тих Смуцала, Зубоња, Псећих Шуга, који их хватају кад покушавају, да се, бар на трен, извуку, наш песник, у измишљању назива ђавољих оруђа (куке, ости, веслаче, зупци), инвентивношћу равном моделу, у ствари даје своју мисао. Јер прауредба овде није закон одмазде који влада загробним светом, већ однос власти (у песми: Бога) према својим бившим, блиским "сарадницима". Бог "супостате своје" протерује у вечни пакао, али им даје *моћућности* да тамо владају, муче, раде с грешницима шта хоће, да се, како песник каже, "забављају".¹⁶ Овде је више него јасна алузија на Голи оток. Уосталом, један од могућих кључева читања и тумачења овог циклуса, као и циклуса о *Млещима*, управо је Голи оток. Ако не друго, можда као почетни импулс. Зоговића је, и то многоструко, мучило постојање логора. Вероватно га је непрестана мисао о томе упутила на сцену с ђаволима, учинила да се сцена посебно запази.

Техника цитата најмаркантнији је поступак којим се у овом циклусу успоставља однос према предлошку. Зоговић се служи дословним (дословним, свакако условно, јер је превод у питању, оригиналне стихове цитира једино као мото или наслов)¹⁷ или парафразом цитата. Занимљиво је да, док су у *Арџикулисаној ријечи уз песму Ройсон Качагвиди*¹⁸ подаци о стиховима на које се односи основна алузија детаљни,

¹⁶ "О, прауредбо! Бог супостате своје, отпадне величине, / у тартар суновраћа: вјечно отписани вјечни кривци! / Ал' власт им оставља да с грешницима ондје чине / шта хоће, шта знају, шта смисле, довитљивци." (*Прауредба*, 9-12).

¹⁷ Тако, у песми *Кайанеј* мото: "Qual io fui vivo, tal son morto", *Пакао*, XIV, 51 (у *Сујрејшу...* штампарска грешка: изостављено *fui*); у *Ма се presso al mattin...* (*Пакао*, XXVI, 7) само наслов: од стиха који је део инвективе против Фиренце у певању о преварним саветницима, Зоговић у сасвим дукчијем контексту гради изузетно лирску, љубавну песму.

¹⁸ "Пјесма се алузијом ослања на 58-60. стих XVII пјевања *Раја*, гдје Дантеов предак Качагвида, 'на небу Марса', прориче пјеснику да ће познати како је слан туђи хљеб и како се тешко пети и спуштати низ туђе степенице." У загради доноси стихове у оригиналу (*Арџикулисана ријеч*, Београд 1965, 184).

објашњења уз овај циклус, кад их уопште и има, врло су уопштена и непотпуна. Да ли је песник мислио да је овај начин помало енигме, иначе типичан за модерну поезију¹⁹ могућ због самог контекста, или је сматрао да је и то "супрет за сјутра", не бисмо могли одгонетнути.

Данте завршава певање о ђаволима (XXI) ефектним, духовитим, али и изненађујуће простачким стихом ("ed elli avea del cul fatto trombetta"). Тај стих преузима Зоговић да би, исто тако ефектно, завршио своју песму о ђаволима (*Поџодба*): "Само да митнике... / бацам у смолу / што час набухне увис, час сплашњава / и глас испушта као кад ђаво од чмара љрави љрубџу.

Вешто инкорпорирани, свима препознатљив Дантеов стих "*Пасџи ... ко мрџво џијело шџо џада*" ("e caddi come согро morto cade", V, 142) постаје саставни део Зоговићеве песме (*Гријех ђуџања*) и у том другом, новом контексту добија и друго, ново значење.

У *Кајанеју* цитат се понавља у виду рефрена: на крају сваке од три строфе превод Дантеовог стиха који, у оригиналу, стоји као мото овој песми *Какав жив бијаж, џакав сам и у смрџи*, у последњој је, с малом, али значењски важном варијацијом *Какав жив бијаж, џакав осџајем и у смрџи*. Цитат има функцију потенцирања чврсте структуре циклуса.

Упечатљив је пример мењања значења, стилског ефекта *џранско-дификације* (Лотманов термин) преузетог цитата у песми *У љредчи-сџилишџу*, у *џоворци умрлих насилном смрџу*. Дантеов стих гласи: "Giovanna o altri non ha di me cura" (Ђована и остали не брину о мени). А код Зоговића: "Заборавила нас је чак Ђована" (обратимо пажњу на изневерено очекивање: не "чак и Ђована" већ само: "чак Ђована"). Искористивши као полазиште овај лапидарни Дантеов стих који, својом једноставношћу и у исто време многозначношћу, буди мноштво асоцијација, наш песник гради потресну љубавну песму. У постепеној градацији заборављања, од несећања (нема ни осмеха, ни помињања, ни спомена у молитвама) до потпуног заборава ("игра шаха", "већ се извози") и бављења другим (крави се, "шахира с оним... што нама узради о имену и о глави"). Кулминацију и песма и бол достижу у *conclusiu*, у завршна два стиха где се више не зна да ли песник говори у име Монтефелтрија, или у своје властито име. Понављањем речи *бол*, кратким реченицама и од цигло једне речи, расте стих, расте и бол, да би се на крају именовано:

Бол ме из сна буди. Бол врхом прсију. Двосјек. Стреласт.
И истог часа бол има име: да, Ђована!

¹⁹ Уп. анализу таквог проседа у поезији Ивана В. Лалића, коју је дао Н. Стипчевић у *Иван В. Лалић*, Годишњак САНУ, 1996, књ. СШ, 561-569.

Данте је, сасвим у складу са средњовековним кодификованим нормама појединих жанрова, сматрао да звучна страна речи треба да одговара семантичкој, да звук и смисао треба да се подударају. Ако је нешто паклено, ако је страшног значења, ваља да буде такво и звуком, па је Данте разликовао грубе, "чупаве", "неочешљане" речи које су одговарале грубим, "чупавим" садржајима *Пакла* и "очешљане", милозвучне које су биле примерене рајским описима. Иако, највероватније, Зоговић није знао за Дантеова теоријска размишљања о језику, за Дантеову теорију речи, сви они архаизми, неологизми, посебно кованице које нас и садржајем и звуком, па чак и визуелно, погађају, управо ударају, у целокупној његовој поезији, а у овом циклусу посебно, наводе нас на мисао о Дантеу. Ту улазимо у домен типолошких сродности које могу постојати и међу писцима далеким и временом, и простором и језиком. Тако се враћамо на сам почетак нашег излагања у покушају да и овом сродношћу одговоримо на оно *зашто* и *како*.

Mirka Zogović

ON THE MARGINS OF DANTE'S COMEDY

Summary

This work deals predominantly with the fifteen poems from Zogović's cycle *On the Margins of Dante's Comedy*, of the anthology *Supret za sutra* (1985). The author aims to explain *why* these two writers, so far apart in time, space and language "met", and *how* the "meeting" actually came about.

Zogović perceives Dante as the notion, symbol and synonym of a *poet*. By choosing and interpreting Dante, Zogović asserts his own *credo*, his conception of poetry and its role.

The fate of one banned from his own town must have drawn the other one, excommunicated in his own country.

To try and explain *how* the two met, the author refers to Zogović's poems, comparisons with Dante's verse, and the notes in the Russian translation.

